

Végel László

Neoplanta

(2. rész)

8

Lógó orral távoztam a gyerekhadhoz, amikor eltessékelt a felnőtt társaság, mert szívesebben hallgattam az idősebbeket. Számomra érdekesítő történeteket meséltek, amelyek megragadták a képzeletemet. Azok, akik „világot láttak”, nagy tekintélynek örvendtek. Aki valahol járt és „hazajött”, annak az élménybeszámolóit nagy érdeklődéssel hallgatta a szomszédság meg az utcabeliek. Faluhelyen csak a vándornak, a világlátott embernek volt története, melyek mély benyomást keltettek azokban, akik maguk is küszködtek valamiféle történetért. Így ha valaki valami oknál fogva Újvidékre vagy valamelyik távolabbi városba utazott, napokig szedelődzködött, indulás előtt pedig mindig ünneplőbe öltözött. Voltaképpen nem csak az útra készült fel, hanem egy történet felállítására, elmondására is. Néha elegendő volt a közeli, mindössze 22 kilométerre levő óbecsei utazás, hogy találjon magának valami történetet. Addig érdekesítő és vonzó a világ, amíg ismeretlen. Ezt a bölcsességet hagyta rám utcám népe.

A katonai szolgálatról szóló beszámoló például a nagy történetek közé tartozott. Az apám a királyi Jugoszláviában szolgált. Bihacón volt katoná. Az út Bihacig és vissza a legnagyobb élmények egyike volt, akárcsak a bihaci tartózkodás, ahol egészen más világgal találkozott, amelyről, a lehető legnagyobb figyelem közepette, családi ünnepek alkalmával számtalanszor beszámolt.

Bosznia, mondogatta sejtelmesen.

Számomra akkor Bosznia olyan távolinak tűnt, mint Amerika. A magas hegyek közé ékelt városkában a férfiak vízipipát szíváltak, a nők pedig fátyol mögé rejtették arcukat. A fehérnép az utcára csak ritkán tette ki a lábát, ha kivételesen mégis feltűntek, akkor csak a koromfekete szemük látszott. Arrafelé

szerbül, és még másként is beszélnek, azonban idegennek nehéz megérteni őket, mesélte apám.

Az egyik szomszéd Macedóniában katonáskodott, Szkopje környékén. Ő határozottan állította, hogy a macedónok beszédéből jó ideig nem értett az égvilágon semmit. Ellenben jó kedélyű, nagyon barátságos, vendégszerető emberek. A bakákat szívesen etették-itatták, jó szívvel ajánlgatták pálinkájukat, az ánizs ízű masztikát. Különös, hogy az albánok nem néztek nagy rokonszenvvel a katonákra. Persze sosem derítettem ki, hogy a jövevények ellen voltak-e vagy az egyenruhától idegenkedtek, szolt közbe a túlsó szomszéd, és bizony pálinkával sem kínálgattak bennünket. A tisztok pedig parancsba adták, hogy kerüljük a társaságukat, mert a barátkozás akár életveszélyes is lehet.

Az apámnál idősebb korosztály, aki megjárta az első világháborús frontokat, kifogyhatatlan volt a történetekből. Néhányan közülük az olasz frontokra is elkerültek. Ők nem győztek betelni a külön olasz világ ecsetelésével. Egymást kiegészítve mesélték a szájtátva ámuló hallgatóságnak, hogy az olaszok békát megcsigát esznek, én pedig gyerekfejjel sehogyan sem tudtam felfogni, hogy a többiek miért hisznek el ilyen badarságot.

Amerika, Kanada, Ausztrália, Franciaország említése nagyon fel tudta csigázni az érdeklődésemet. A két világháború között sokan kivándoroltak. Így alig akadt család, akiknek ne lett volna rokonsága a távoli kontinensen. Az amerikai nagyvárosok beköltöztek a hétköznapi életbe. Mindenki reménykedett, hogy egyszer felbukkan egy jómódú nagybácsi. Sokan azonban nem jutottak el az ígéret földjének számító Amerikába, hanem a munka és a jobb megélhetés reményében az öreg kontinens

határain belül maradtak. Ők tömegesen vállaltak idegenmunkát például Franciaországban.

Közjük tartozott a nagyapám is, aki egy Párizs környéki kertészetben dolgozott. Gyakran kísérté el a gazdát, amikor az kis teherkocsival kiszállított a párizsi virágüzletekbe. Párizs, mondta nagy áhítattal és csillogott a szeme. Köztisztelőnek örvendett nagyapám nemcsak az utcabeliek, hanem a falubeliek körében is, mert az emberek szemében tekintélynek számított az, aki látta Párizst, és tudott néhány szót franciául.

Míg az egyszerű, vidéki, magyar emberek a nagyvilágot, addig a faluról a városba kerülő kisebbségi értelmiségiek a falusi életet eszményítették. Ők is vágytak valahova – nyilván vissza oda, ahonnan eltávoztak. Sosem tudtak vérbeli városlakókká válni, talán mert a város félelmet kelt a kisebbségi értelmiségiekben, azonosságtudatuk bizonytalanodik el. Emiatt az összkomfortos városi környezetben a hiteles vidéki életéről álmodoztak; bizalmatlanok voltak a város iránt, emiatt soha sem lettek valódi városlakók. A régi gyökerek elhaltak, újakra viszont nem letek, ezért az újvidéki tömbházakban a paraszti életmód szépségeiről és hitelességéről ábrándoztak. Gyakorta eszembe jutottak azok az emlékezetes nyári esték amikor a kispadokon üldögélő utcabeliek Amerikáról, Kanadáról és Ausztráliáról ábrándoztak, mert menekültek volna a falusi életből.

Egyszeriben minden összekeveredett bennem. Mi is vagyok? Hova is tartozom? Azoknak az egyszerű embereknek a gyereke, akik tovább álmodoztak a nagyvilágról, vagy pedig elfajzott áru, mint ahogy a városba kényszerült magyar értelmiségiek gondolták.

9

Másfél évtized után, amint kezdtek hazlátogatni az elüldözött svábok, az utcai kispadokon a szomszédság fontolóra vette, hogy vajon a svábok visszakövetelik-e ingóságait és ingatlanjaikat azok haszonélvezőitől. Utalásaikkal csak sejtetni engedték, hogy előbb-utóbb baj lesz abból, ha a kiblit, ahol a tulajdonos neve és az épület elkészültének évszáma volt feltüntetve, átépítik. Főleg azokban az esetekben, amikor a német házakba beköltözött szerbek és montenegróiak rombolni kezdték a házakat, hogy ugyanazon a portán újat emeljenek.

Ők voltak a kolonisták, akiket Tito telepített be a Vajdaságba. Amikor nagyritkán társultak a kispadokon üldögélő utcabeliekhez, akkor ezekről az úgynevezett érzékeny témákról természetesen nem esett szó. Mint ahogy apámék a társaságukban nem szólaltak meg magyarul, nehogy a kolonisták sértve érezzék magukat.

Azon ritka alkalmakkor, amikor egy-egy kolonista leült az utcabeliek társaságába, legfőképp a legutóbbi háborúról beszélt. A szomszédok csak némán bólogattak, de saját élményeiről egy szót sem szóltak. Közülük sokan magyar honvédként járták meg a hadszíntereket, és akik élve megúszták, nemigen mertek beszélni a háborús élményekről. Érett férfiként tudtam meg, hogy nyomós okuk volt a hallgatásra. Bár a magyarokat a katonai hatóságok ugyanúgy kényszerrel sorozták be a honvédség köteléke-

ibe, mint a szerbeket, mégis 1944 őszén és 1945 tavaszán a bevonuló partizánok kollaboránsoknak kiáltották ki őket; mármint csak a magyarokat. Sokan közülük abban a reményben, hogy végre vége a háborúnak, ahova nem szívesen mentek, hazajöttek; de az új hatalom háborús bűnösöknek nyilvánította őket. Akik a szerencsés véletlenek köszönve megúszták és életben maradtak, azok a kilencvenes évek elejéig hallgattak a saját történetükről. Tőlük elrabolta ez a világ a történeteket, ami azt jelentette, hogy beléjük fojtotta a szót, a nagyvilág utáni vágyat. Talán a főbelövés, meg a biztosított tömegsír után ez volt a legkegyetlenebb büntetésük. Saját múltjuk nélkül maradtak.

10

A második szomszédunk Milanka volt. Férje nagyon ritkán mutatkozott az utcán. Ezzel szemben a felesége nagyon szeretett az utcabeliekkel cseverészgetni; be sem várta az estét, mert már kora reggel megjelent a konyhánkban, hogy az anyámmal megigya a reggeli feketét meg beszélgesse. Hozta a frissen darált, finoman illatozó kávé, és a kezdetben nagyon csodálkozott, hogy családunk reggelente nem feketekávéra ébred. A férje a fronton nehezen viselte, hogy reggelente nem ihatott friss feketekávé, és álmosan kellett a svábokra vadászni – panasolta Milanka. Most azonban ki sem nyitja a szemét, és máris nyúl a kávécsésze után, amit a férje készít el neki.

Szemet szúr, folytatta Milanka tünődve, hogy az itteni magyarok nem kávéznak. Az anyám gyorsan hártott, és arról mesélt, hogy nagyapám nagyon szereti a feketekávé, meg a rituálét, ami vele jár, hogy Franciaországban szokott rá, amikor egy virágkertészetben dolgozott, és hajnalban a gazdával szállította a friss virágokat Párizsba, mondta fel a családi legendát. Párizsról mesélt. Milanka nem hatódott meg Párizs hallatán, inkább a magyarok hozzáállása foglalkoztatta. Egyszerűen nem érti a magyarokat, töprengett fejcsóválva. Anyám a békesség kedvéért dicsérte Milanka kávéjának zamátát, majd idővel annyira megszerette, hogy az egész családot rászoktatta. Milanka nem győzte dicsérni anyám kávéját, mondván, hogy már majdnem olyan jó ízű feketét főz, mint ő.

11

Milanka ócska műanyag tálcán hozta a frissen főzött feketét. Aznap bontották a régi sváb házat, hogy helyébe újat emeljenek. Férje ugyanazon oknál fogva rombolta le, amiért a többiek, akik váltig azt bizonygatták, hogy azért építenek újat, mert éjszakánként visszajárnak a régi tulajdonosok szellemei, és svábul mondják a magukét. Úgyhogy torkig vannak a svábok vádaskodásával. Érdekes, tünődött Milanka, én soha sem hallottam őket, pedig eléggé éberem alszom. A férjem azonban állítja, hogy éjszakánként hallja a svábok káromkodásait, fenyegetőzéseit, átkozódását. Nem kételkedem, elég nyugtalanul alszik, lidércálmok gyötrik, csakhogy azt gyanítottam, hogy a háborúról álmodik, és nem a házunkba belopakodó svábokkal vívódik.

Aztán hirtelen témát váltott. Köntörfalazás nélkül rákérdezett anyámra, hogy mégis milyen emberek voltak azok a svábok, akik valaha az ő házukban laktak. Alighanem sebtében iszkolhattak el, mert még a pernyét is a kályhában hagyták, jegyezte meg.

Az anyám félénk pillantást vetett a konyha sarkába rejtett, kutyaórla emlékeztető rádiókészülékre. A sváb szomszéd hagyatéka volt – egyebek mellett – a féltve őrzött készülék is. Mintha csak előérzete lett volna, mert az éj leple alatt egyszer csak beállított a rádióval, aztán két kerékpárt hozott, majd a kotlát, a disznóölő kést, és több más hasznos dolgot.

Rossz sejtésem van, szomszéd, mondta kurtán, és eltűnt.

Az apám másnap lehorgaszott fejjel jött haza és sepegeve közölte az anyámmal: úgy hallotta a boltban, hogy a sváb szomszédot családosról hajnalban elvitték a partizánok.

Milanka direkt kérdése zavarba hozta anyámat. Mit is mondjon ennek a szerencsétlen asszonynak? Gondolataiban a sváb szomszéd és felesége sziluetdje kavargott. Hát, ami azt illeti, mi nem nagyon ismertük őket. Szinte az utcára sem tették ki a lábukat. Mindig csak dolgoztak, mondta.

Milanka elmenőben csak annyit vetett oda, hogy sietnie kell, mert elfelejtette kitenni a mestereknek a boszniai szilvapálinkát, pedig ha más nem is, de ez a szilvórium bizton beindítja őket, hogy mielőbb földig rombolják a házat. Az új felhúzása ezután gyerekjáték lesz. Aztán meg már visszajöhetnek a svábok, nem lesz mit visszakövetelni.

A szomszédasszony távozása után anyám az asztal melletti hokedlire rogyott, és a maga előtt lévő tálcára meredt, de nem nyúlt a feketekávéhoz.

12

Elkezdett terjedni a hír, hogy tömegesen jönnek vissza a svábok, és majd vissza fogják követelni a házaikat, a földjeiket, a gyáraikat. A kolonisták az őslakosok reakcióját fürkészték. Hátha ők többet tudnak? Hátha ők cinkoskodnak a svábokkal? Persze a szóbeszédnek nem volt komolyabb alapja, mert a vendégeskedő németek elő sem hoztak azzal, hogy netán vissza szeretnének térni. A látogatók némi térítés ellenében összegyűjtötték a régi rokkákat, petróleumlámpákat, faliórákat, ezeket vitték el, emlékebe. Kézimunkákat rendeltek, meg fényképezkedtek a házukba beköltözött új lakókkal, továbbá bőséges ajándékokkal lepték meg az ismerősöket vagy a régi szomszédokat. Tranzisztoros rádiót, villanyvasalót, kenyérpírítót hoztak, amit az utcabeliek kezdetben használni sem tudtak.

Mintha mindezzel meg akarták volna vásárolni az itteniek jóindulatát, hogy megnyugtassák a lelkiismeretüket. Csak néha, poharazgatás közben szaladt ki a szájukon, hogy Hitler a bűnös, ők viszont ártatlanok voltak. A kolonisták hitetlenkedve néztek rájuk, azonban ők sem feszegették a kérdést, talán azért, mert az ő lelkiismeretük sem volt egészen makulátlan. Az ő lelküket is nyomta valami.

13

Az Adria parton egy csinos német lány állított le, és né-

metül kérdezett. Zavarba hozott, félszegen pislogtam és egy árva szót sem értettem, csak hebegtem össze-vissza. A Kittelberger lányok jutottak az eszembe, meg a nyelvtanulási kísérlet, amit fájlalhatok, de tény, hogy nem járt eredménnyel. Mert ha nem így történt volna, akkor most megérteném, hogy miről kérdez ez a szemrevaló lány.

Zavarodottságomban azt sem tudtam, hogy mitévő legyek. Magyarul válaszoljak neki, vagy szerbül? Végül államnyelven, azaz szerbül nagy nehezen kinyögtem, hogy nem értem.

Tartottam tőle, hogy ha magyarul válaszolok, akkor még gyanúba keveredek. Ezért jött jól a salomoni megoldás. A lány azonban kétségbeesetten rohant tovább és egy másik járókelőt szólított meg, aki ugyanúgy viselkedett, mint én. Csak feltételezni tudtam, hogy bizonyára eltévedt, ám a járókelők zavartan integettek a kezükkel, hogy semmit sem értenek, s amilyen gyorsan csak lehetett, magára hagyták.

Az apámra gondoltam, akinek a segítségére lett volna most szükség, mert ő biztosan el tudta volna igazítani a lányt.

A kíváncsiság és a szorongás keveredett bennem, mint később is, mindig, ha némettel találkoztam, mert azt gondoltam, hogy németnek lenni valami nagyon borzalmas dolog. Irtózosabb, mint a magyarnak.

14

A hatvanas évek közepétől tömegesen érkeztek a német turisták az Adriára, amivel beindult az addig szegényes vidék gazdasági fellendülése. A helybeliek építkezni kezdtek és egyik napról a másikra jobb körülmények között éltek. Sokan közülük megtol- lasodtak, mégis a németekre hosszú ideig gyanakodva néztek.

Emeletes házaik teraszáról figyelték a parton sütkérező turistákat és egyszerűen nem tudták felfogni, hogy miért sütte- tik magukat egész álló nap. Egy komoly ember nem hencsereg naphosszat a strandon, nem pocskol időtlen ideig a tenger- vízben, hanem az árnyékban kártyázik, miközben vízzel kevert vörösbort, bevándát iszik. Esetleg nagyritkán, mondjuk évente egyszer, tradícióból, valamelyik szikláról ugrik egy fejest. De volt olyan idős dalmata, aki bevállása szerint évtizedek óta nem mártózott meg a tengerben. Holott ifjúkorában átúsztta az öb- löt. Őrszemként figyelte a sütkérező németeket. A fejében kava- rogtak a gondolatok, míg a fasiszták szörnyű büntetteiről szóló iskolai tananyagra gondolt, és nem értette a tengerparton ma- gukat mindenféle kenőccsel kenegető, vörösre sült németeket, akik esténként nagyokat dőzsölnek a parti tavernákban, teleeszik magukat finom tengeri herkentyűkkel, amire jó csúsznak a tes- tes dalmát borok, és jókedvükben éjszakánként felverik a kör- nyéket. És sok pénzüik van, nagyon sok pénzüik, mondogatták a dalmaták. Idővel a német nábobokról szóló történetek behálózták az egész országot.

15

A turizmus kulturális sokként a tengerparton oldódott a leg- könnyebben. Vajdaságban inkább a gastarbeiter-sokk enyhítette

a régi ideológia görceit. A hatvanas évek végén Tito nyitotta, át- járhatóvá tette a határokat és úti okmányokat biztosított mind- azoknak, akik külföldön, elsősorban Németországban akartak dolgozni. Elejében ezekről a vállalkozásokról különféle álhírek terjedtek. Voltak, akik tudni vélték, hogy azok, akik kimennek Németországba, táborokba kerülnek, ahol addig tartják őket fogva, míg nem vallanak arról, hogy mit gondolnak a szocializ- musról meg a kommunizmusról. Csak alapos kihallgatás után szabadulhatnak. A kommunistagyanúsakat visszaküldik.

A rémhírekre gyorsan rácáfoltak a nyaranta haza látogató gastarbeiterek, akik dugig megpakolt autókkal érkeztek, hozták az ajándékokat, amelyekből bőven jutott a rokonságnak is. A vendégmunkások hahotázva hallgatták a híreszteléseket, és nem győzték elégszer nyomatékosítani, hogy a németeket nem érdek- li, ki a kommunista. Az itthon maradtak hitetlenkedve hallgat- ták a gastarbeiterek győzködését. Azonban elfogadható érveik mellett sem ment az itthon maradtok fejébe. Olyan történetek is szárnyra keltek, hogy a vendégmunkások java részét beszervez- te a német rendőrség; ezért ők mindig egy kicsit gyanúsak ma- radtak. Erről a témáról azonban nyilvánosan senki sem beszélt.

16

A vendégmunkások hosszabb-rövidebb kinttartózkodás után, Németországból hozott tervrajzok alapján, nagy építkezésekbe kezdtek. Az utcámban például az egyik villanszerelő emeletes villát épített. Azon nyomban a telefont is bevezetette – mert mint mondta –, telefon nélkül manapság elképzelhetetlen az élet.

Büszkén mutogatta a kíváncsiskodóknak, hogy nemcsak a földszinten, hanem az emeleten is lesz telefon, hogy ne kelljen a lépcsőn lefelé bukdácsolnia, ha a földszinten cseng a készülék. A németek nem szeretnek felesleges dolgokat művelni, csak aminek értelme van. Élvezik a komóciót, szeretnek mindent gombnyo- másra csinálni. Úgy dukál, hogy a tetőtéri hálóban is legyen tele- fon, magyarázta. Stuttgartban ez a szokás – folytatta –, ez holtbiz- tos. Tapasztalatból beszél, mert mesteremberként megfordult épp elég előkelő sváb házban. Egyébként elég furcsa emberek az igazi svábok – mondta. Fogukhoz verik a garast, még egy kávéval sem kínálják meg az embert, rosszabbak, mint a skótok.

17

A vendégmunkások váltig hajtogatták, hogy ők ugyan nem vol- tak munkatáborban, hacsak nem arról szól a fáma, hogy az első hónapokban – addig, amíg nem találták fel magukat – laktak közös szállásokban, ahol azonban hűtőszekrény is volt. Meg angolvécé. Mert kinek van itt frizsidere, meg angolvécéje, kér- deztek fölényesen. Az itthoniak, gúnyolódtak a gastarbeiterek, még a legcsikorgóbb tél idején is a hátsó udvarig rohanganak, hogy elvégezhessék dolgukat, ezért a felfázás biztosítva, de ese- tenként ennél komolyabb bajt is kapnak. Vonatkozik ez főleg az idősebbekre, akik egy szál ingben, gatyában ugranak ki az ágymelegről, hogy a csontfagyasztó hidegben a dolgukat végez- hessék. Így szedik össze a tüdőbajt is, ezért van ennyi tébécés a

faluban. Németországban viszont a fürdőszoba angolvécéstől a lakáson belül van.

Akkortájt, az utcabeliek közül senkinek sem volt frizsidere, sokan nem is tudták, mire való. A jó szellős kamra helyettesítette a hűtőt. A helybeliek a házon belüli klotyó gondolatával sem tudtak megbékülni. A hatvanas évek végére azonban az életszín- vonal napról napra javult; elmúlt a nélkülözés időszaka. Sokan szépen összeszedték magukat, autót vásároltak, a legendáris népi kocsit, a Fityót – a nép így nevezte a kis olasz Fiat–600-ast –, fürdőszobát is építettek, de angolvécét nem akartak látni a für- dőszobában. A klozet, mondták, csak maradjon az udvarban. A gastarbeiterek fölényeskedése nem volt elegendő a gyanú elosz- latásához, annál is inkább, mert ők is töredelmesen bevallották, hogy a németek lenézik őket, és a munkahelyen kívül szoba sem állnak velük. Csak addig vagy jó nekik, ameddig dolgozol, va- gysis amíg profitot termelsz – ismerték be. Egy német nő semmi pénzért sem házasodna össze szerb férfival, legfeljebb szeretőnek fogadná fel. De akkor is előbb a fürdőszobába küldik őket csuta- kolásra, aztán egy órát szeretkeznek, s meg is mondják, hogy be kell fejezniük, mert más dolguk is akad – panaszták a nőtlen férfiak, akik nyaranta azért jártak haza, hogy itthon keressenek menyasszonyt maguknak.

18

Követtem apámat, aki a Trifkovic tér után cirka 100 méterre újra leszállt a kerékpárról. Az utca egy tágas térre nyílt. Ez a város szíve, jelentette ki apám. Balra a katolikus templom, jobbra a városháza, aztán vess egy pillantást előre, arra a nagy fehér már- ványépületre, az a Báni palota. 1936-tól amikor elkezdődtek az építkezések, nagyapáddal éveken át fuvaroztunk. Száz méterrel feljebb nádas volt. Ott, ni, ahol most egy autó kanyarodik el, ott lapátoltuk ki apámmal a friss földet. Aztán ahogy haladt az építkezés, úgy hordtuk a homokot, a téglát, a követ. Több száz kocsit szállította az épületanyagot. Felejthetetlen volt, amikor a nagyszámú parasztkocsi felsorakozott, és várakozott, hogy a fuvarosok megszabadítsák terhüktől. Apám tudta, hogy valami csodaszép, terebélyes palota készül, amelybe majd beköltöznek az urak. Sokat mesélt róla, bár soha sem látta. Megígérte, hogy egyszer befogjuk a lovat, bekocsikázunk Újvidékre, és bekéredz- kedünk a Báni palotába. Aztán addig húztuk-halasztottuk a ki- rándulást, mígnem kitért a háború. A palota mögött vagy két- száz méterre folyik a Duna. A partján szalonnáztam apámmal, és emlékszem, soha jobban nem ízlett a kemencében sült kenyér meg a füstölt szalonna, mint akkor, ott, a Duna-parton.

Tekintetem rámeredt a Báni palotára, miközben figyelmesen hallgattam apám minden szavát. Egyszer csak azt hittem, a szemem káprázik, mert az épületet bámulva úgy tűnt, hogy a Dunából ki- emelkedik egy hatalmas fehér hajó, amely éppen repülésre készen áll, majd a következő pillanatban felzúgnak az égi motorok, és a hófehér hajótest könnyedén felszáll a tiszta kék ég felé.

Több mint húsz év után csak megértem, hogy meglátom a Báni palotát, mondta.